

4. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. – К., 1963.
5. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри // Овдічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі). – Вінниця, 2003.
6. Косаківський В. Ремесла, промисли та допоміжні види господарства // Буша: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / За наук. ред. В. Косаківського. – Вінниця, 2009.
7. Прусевич А. Обзор данных о кустарных промыслах Подольской губернии // Экономическая жизнь Подольи. – 1913. – № 13. – С. 37-49.

8. Хавлюк П. До питання про виготовлення жорен у Давній Русі // Археологія: Зб. наук. ст.: Вип. 9. – К., 1973. – С. 34-41.
9. Чаговець Т. Основні віхи в історії культури каменю на Вінниччині // Тези доп. 10-ї Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. 6 вер. 1991 р. – Вінниця, 1991. – С. 78-79.
10. Ющенко О. Народні промисли та ремесла Поділля: історико-етнографічні дослідження краю XIX-XX ст. // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 5. – С. 92-98.

Надійшла до редколегії 12.09.14

В. Иванчишин, асп.

Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т.Рыльского НАН Украины, Киев, Украина

ИСТОРИЯ КАМЕНОТЕСНОГО ПРОМЫСЛА НА ПОДОЛЬЕ: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

В статье проанализирована историография исследований каменотесного промысла на Подолье, дается характеристика этапности и уровня его научной разработки

Ключевые слова: каменотесный промысел, историография, Подолье.

V. Ivanchyshen, Graduate Student

Institute of Arts Criticism, Folkloristics and Ethnology National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine

HISTORY OF STONEWORK IN PODILLYA: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

The historiography of the researches of stonework in Podillya is analyzed in the article, craft's main stages and level of scientific development in this region were characterized.

Keywords: stonework, historiography, Podillya.

УДК 373-055.2:94(47) "18"

М. Кондратюк, асп.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси

ВИХОВНІ ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ПОКАРАННЯ У ЖІНОЧИХ ГІМНАЗИЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ ХІХ СТ.

У статті висвітлюються основні методи та способи виховання учениць у середніх навчальних закладах Росії наприкінці ХІХ ст.

Ключові слова: жіноча освіта, гімназії, виховання, Міністерство народної освіти, Російська імперія.

На початку ХХ ст. питання виховання та освіти стають об'єктами обговорення в суспільстві. Реформування жіночої гімназійної освіти проходило в непросту для Російської імперії історичну епоху. В умовах модернізації економіки та соціальної сфери перед урядом Миколи II постала необхідність вирішення абсолютно нових проблем. Застарілі методи виховання не відповідали останнім педагогічним нововведенням та іноді суперечили тогочасному законодавству. Тілесні та моральні покарання гімназисток почали викликати занепокоєння батьків й незадоволення з боку гімназисток. Тому Міністерство народної освіти (далі – МНО) йде на пошуки компромісу та запроваджує нові методи виховання.

Метою статті є аналіз організації, змісту, форм і методів виховання та покарання учениць жіночих гімназій та теренах Російської імперії наприкінці ХІХ ст.

Серед сучасних істориків, які займаються вивченням даного питання, привертають до себе увагу публікації Котлової Т. Б., Сухенко Т. В., Дніпрова Е. Д., Усачової Р. Ф., що розкривають різні аспекти історії жіночої освіти [1; 7].

Гімназія надавала закінчену середню освіту та готувала до вступу в університет. Навчальний курс включав у себе: російську мову, арифметику, геометрію, французьку та німецьку мови (у деяких навчальних закладах за вибором гімназисток), орфографію, малювання, спів, жіноче трудове навчання і танці. Іноземні мови були не обов'язковим предметом, і тому за їх вивчення вносилися додаткова плата. Закінчивши педагогічне відділення гімназії, учениці отримували свідоцтво "домашньої вчительки".

Організація та зміст навчально-виховного процесу у жіночих гімназіях ХІХ – початку ХХ ст. регламентували-

ся відповідними документами – статутами та положеннями. За цей час МНО видало декілька статутів, що регулювали внутрішній порядок середніх навчальних закладів: "Статут гімназій та училищ повітових і паравісних, які перебували у відомстві університетів: Санкт-Петербурзького, Московського, Казанського та Харківського" від 1828 р.; "Статут гімназій і протогімназій Міністерства Народної Освіти" від 1864 р.; "Статут гімназій і протогімназій Міністерства Народної Освіти" від 1871 р. Така часта зміна одного статутного положення іншим була обумовлена внутрішніми та зовнішніми чинниками суспільства. Статути та положення гімназій повністю контролювали внутрішнє та зовнішнє життя вихователів та гімназисток [10].

Статути наголошували на тому, що гімназії необхідні для гідного виховання молодих людей, котрі не мають наміру або не можуть продовжувати навчання в університетах, і тому всі виховні засоби є виправданими. Також зазначалося, що педагоги мали обирати час для проведення виховних бесід, коректно робити свої настанови та поради, повинні вміти іноді бути поблажливими й суворими, але ні в якому разі не проявляти слабку силу волі. Викладачі зобов'язувалися займатися не тільки з вибіркоковими учнями, але особливо звертати увагу на тих учениць, які не встигали [11].

Для успішності навчального процесу вводилися педагогічні ради, що складалися з директора, інспектора та старших вчителів гімназії. Їх головною метою було "удосконалення методів викладання та утвердження доброї моральності між вихованцями" [2, с. 48-49].

У циркулярі МНО інспекторам навчальних округів від 19 листопада 1864 р. роз'яснювалося, що "незважаючи на тісний зв'язок між викладанням і вихованням,

останнє має свої особливі завдання, для виконання яких існують особливі способи і заходи" [8, с. 38]. Головним фактором виховання була орієнтація гімназисток на високі ідеали та життєві цінності. Викладачі вимагали, аби гімназистки акуратно виконували запропоновані завдання, при цьому опановуючи певну систему знань, а також прагнули по можливості проявляти творчий підхід до навчальної діяльності. Старання та уважність учениць, їх поведінка оцінювалися, як і успішність, під час навчального процесу. Кожна витівка та непокоря викладачу фіксувалися у спеціальній обліковій книзі (її іноді називали кондуктивною книгою), а далі на педагогічній нараді обговорювалися методи покарання. У цих книгах вихователі вказували не лише дату, дані про дівчачі витівки, а й міри покарання. На кожну ученицю відводився окремий лист, в якому було три графи: "поведінка", "міра виправлення", "корисність цих заходів" [6]. Власне покарання обирали згідно із статутом та положенням гімназії, що утверджувались МНО.

Слід поетапно розібратись в тому, як данні нормативні документи вплинули на виховний процес у гімназіях. Згідно зі статутом від 8 грудня 1828 р. офіційно дозволялося застосування різок як методу покарання для гімназисток початкових класів. Виховні дії відповідали положенням статуту та погоджувались на вченій раді. Зокрема, у § 203, 204 та 205 перераховані виправні заходи в наступному порядку: 1. догана, 2. приниження, 3. позбавлення місця в класі, 4. зазначення прізвища на чорній дошці, 5. перебування в замкнутому класі (карцері), 6. покарання різками (лише для учениць початкових класів) або виключення з гімназії. Статут пояснює, що три перші заходи виправлення можуть бути застосовані вчителем або інспектором, четвертий й п'ятий – тільки директором, а останні рішення приймалися виключно радою гімназії. Нагляд за виконанням покарання доручався інспектору [4].

Найпопулярнішим методом покарання була догана, що видавалась ученицям за лінощі та непокору викладачу. За три догани могли позбавити місця в класі – змусити гімназистку весь день простояти в закутках. За несистематичні виконання обов'язків могли винести покарання різками (для молодших учениць) або виключити з гімназії.

Вже з 1838 р. фізичні покарання були введені для всіх учениць. Вважалося, що тілесні покарання дають змогу краще донести інформацію та засвоїти певний матеріал. Також покарання різками мало на меті виховну ціль.

Уряд навіть випустив департаментський циркуляр про застосування різок з метою доброї турботи про поведінку майбутніх громадян Російської імперії. Так, у "Наставленні о заготовленні і употребленні розог..." говориться: різки повинні складатися з тонких 10-15 березових прутів довжиною 90 см. Вони мають бути перев'язані в трьох місцях тонкою мотузкою. Після десяти ударів різки визнавалися непридатними до подальшого вживання їх слід було замінити іншими. Заготовлені різки намагалися зберігати в сирому місці, аби вони залишалися гнучкими [9, с. 54-55].

Видача дозволу на покарання всіх учнів навчальних закладів викликала обурення у деяких представників педагогічних кіл. Наприклад, Пирогов М. І. не погоджувався з такою мірою покарання та стверджував, що хороша дисципліна є однією з найголовніших умов успіху навчання та морального виховання. Він засуджував режим, який панував у навчальних закладах того часу. У своїй статті "Нужно ли сечь детей, и сечь в присутствии других детей?" (1858), він принципово засудив тілесні покарання юнацтва та доводив, що застосування різок антипедагогічно і має бути скасоване [13, с. 45].

У деяких гімназіях замість покарання різками викладачі дуже сварили дітей та били їх руками. Приміром, у Тюмені один законовчитель сильно бив ученицю по вухах та смикав за волосся, і так сильно вдарив по голові, що виступила кров [3].

Після скасування кріпацтва уряд вирішив відмінити тілесні покарання указом 17 квітня 1863 р. Головними ініціаторами нового закону були князь Орлов М., сенатор Ровинський Д. та військовий міністр Мільютін Д. Посилаючись на християнські цінності, вони стверджували, що тілесні покарання діють руйнівно на народну моральність; заважають розвитку особистості; не відповідають ні гідності людини, ні нормам законодавства.

Згідно зі "Статутом гімназій та протогімназій Міністерства Народної Освіти" від 1864 р. тілесні покарання були замінені моральними. Такі зміни були сприйняті позитивно педагогічними колами та викликали схвальне ствердження серед учнів та студентства.

Наприклад, для тих гімназисток, які не відвідали певної кількості занять, передбачалося "призначення пропущених уроків у святкові чи недільні дні". За запізнення гімназистки отримували догану чи запис у спеціальний журнал із позначкою "вельми ледачі" [5, с. 224]. Найсуворішим покаранням було позбавлення права вступу до іншого навчального закладу.

Для виховання та підтримки дисципліни у гімназіях проводилися релігійні читання та духовні на побутові теми. На таких читаннях гімназистки могли поділитись своїми думками та отримати корисні поради від старших жінок щодо сімейних та побутових ситуацій. Як винагороду за зразкову поведінку дівчата могли у супроводі вихователя відвідати театр чи виставу. У літній період дівчатам організовували екскурсії, читання та малювання на природі.

На початку XX ст. викладачі ставили цілі виховати не тільки обізнаних молодих дівчат, а й порядних громадян із високими цілями та ідеалами.

Отже, можна зробити висновок, що основна мета гімназій – виховувати міцних тілом і духом, патріотичних та водночас жіночних та хазяйновитих дівчат, які цілком були готові до сприйняття наук у вищих навчальних закладах або могли бути вельми успішними викладачами та домашніми учительками. Аби контролювати та направляти виховний процес у відповідне русло МНО запровадило норми покарання та правила виховання гімназисток, які регламентувались статутами та положеннями навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Днепров Э.Д., Усачева Р.Ф. Среднее женское образование в России. – М.: Дрофа, 2009. – 275 с.
2. Дореволюционная гимназия: Содержание и организация обучения. [Текст] / Сост.: М.В. Богуславский. – М.: Педагогический поиск, 2000. – 160 с.
3. Жбанков Д.Н. О телесных наказаниях в начальных школах // Нижегородский сборник. – СПб., 1905. – С. 174 – 190.
4. Захаров А.В. Историческая записка о Владимирской губернской гимназии за время 1833-1904 годов // Труды Владимирской ученой архивной комиссии. – Владимир, 1906. – С. 50 – 59.
5. Зеленецкий П.П. Исторический очерк первой Пензенской гимназии с 1804 по 1871 г. – Пенза: Губернская типография, 1889. – 224 с.
6. Козлова Г.Н. "Образ жизни" отечественной гимназии конца XIX – начала XX в. // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 71 – 77.
7. Котлова Т.Б. Гимназистки на рубеже XIX – XX веков: духовные ценности и идеалы // Женщины в российском обществе. – 2000. – № 2. – С. 10 – 16.
8. Львов Д.М. Историческая записка о Казанской 2-й гимназии с 1876 по 1885 г. / По поручению пед. совета сост. Д. Львов. – Казань, 1885. – 178 с.
9. Степанов В. Курские исторические миниатюры. – Курск: МУ "Издательский центр ЮМЭКС", 2009. – 144 с.
10. Уставы гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов: Санкт-Петербургского, Московского, Казанского и Харьковского. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.teacher.flo.ru.
11. Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве Университетов: С.Петербургского, Московского, Казанского

и Харьковского (8 декабря 1828 г.). // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. II. – Т. III. – СПб., 1885.

12. Шубкин Н.Ф. Повседневная жизнь старой русской гимназии (Из дневника словесника Н.Ф. Шубкина за 1911–1915 годы). – СПб., 1998. – 667 с.

13. Щербаков И.М. Николай Иванович Пирогов в роли попечителя Киевского учебного округа // Празднование столетия со дня рождения Н.И. Пирогова в Киевской 1-й гимназии. – К.: Изд. Киевской 1-й гим., 1911. – С. 19-53.

Надійшла до редколегії 15.09.14

М. Кондратюк, асп.

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, Черкасы, Украина

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА И МЕТОДЫ НАКАЗАНИЯ В ЖЕНСКИХ ГИМНАЗИЯХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ КОНЦА XIX ВЕКА

В статье освещаются оновому методы и способы воспитания учениц в средних учебных заведениях в конце XIX в.

Ключевые слова: женское образование, гимназии, воспитание, Министерство народного образования, Российская империя.

M. Kondratiuk, Graduate student

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

EDUCATIONAL TOOLS AND METHODS OF PUNISHMENT IN THE GIRLS' SCHOOL OF THE RUSSIAN EMPIRE IN LATE XIX CENTURY

The article highlights the Purchase of methods and techniques of education pupils in secondary schools in the late XIX century.

Key words: female education, high school, education, Ministry of Education, Russian Empire.

УДК 378.4(477-25):342.534(47) "1906/1917"

О. Коник, д-р іст. наук, проф.

Херсонський державний університет, Херсон

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЖИТТІ ДЕПУТАТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ

У статті розглядається місце Київського університету в житті групи депутатів Державної думи Російської імперії від українських губерній, подається їх персональний склад, основні соціокультурні характеристики та ступінь причетності до alma mater.

Ключові слова: Державна дума, Російська імперія, Київський університет, депутати, українські губернії.

Метою повідомлення має стати створення соціокультурної характеристики групи депутатів Державної думи Російської імперії, обраних від українських губерній, у житті яких тією чи іншою мірою був присутній Київський університет Св. Володимира. Для її реалізації буде зроблено первісний, базований в основному на опублікованих джерелах, розгляд складу групи за основними характеристиками, притаманними просопографічному аналізу біографічного матеріалу, з'ясовано ступінь причетності до університету – тільки навчання, навчання і робота, тільки робота і т. ін. Вирішення цього завдання сприятиме формуванню нового інформаційного блоку для подальшого вивчення питань соціальної і політичної історії України у складі пізньоімперської Росії, дозволить наблизитись до розв'язання актуальної для сучасної гуманітаристики та соціальних наук проблеми пов'язань і взаємозв'язків [1, с. 124].

Російські імператорські університети є далеко не новою історіографічною проблемою, яка має ґрунтовні узагальнення в українській історичній науці [8]. Активно розробляється в Україні й думська проблематика, і тут також є вже певні узагальнення [5]. Університетська тема переплітається з думською у спогадах депутатів [1; 4]; різні складові причетності університетів до життя суспільства знаходяться в центрі уваги редакцій наукових збірників, організаторів міжнародних наукових конференцій та ін. [9; 10]. Окремі напрямки діяльності представників професорського корпусу в Думі, у т. ч. відомого київського історика, професора Івана Лучицького, висвітлювалися й автором цих рядків [6; 7]. Розгляд проблеми у запропонованому вище аспекті в літературі не зустрічався, що дозволяє зробити її предметом нашого повідомлення.

Джерельна база для висвітлення теми є цілком достатньою. Основою для просопографічних побудов слу-

гують статті про кожного з депутатів, розміщені в сучасній спеціалізованій енциклопедії [2]. У них акумульовано матеріали з основної дореволюційної довідкової літератури [11] та російські архівні матеріали. Ці енциклопедичні довідки, попри окремі недоліки, на сьогодні є найбільш авторитетним опублікованим систематизованим біографічним джерелом про думських депутатів.

У результаті проведеного контент-аналізу біографічних статей [2, с. 32-727] вимальовується наступна картина. Число депутатів, чий життєвий шлях тією чи іншою мірою був зв'язаний з університетом Св. Володимира, – 40 осіб (із загального числа 382 депутати від українських губерній протягом роботи Думи чотирьох скликань 1906-1917 рр.). За ступенем заангажованості в університетські справи найтипівіші характеристики такі: більшість (26 депутатів) навчалися й отримали повну освіту тільки у Київському університеті. Решта мали різні варіанти стосунків з університетом. Найпоширеніші комбінації: закінчили спочатку університет, а потім ще якісь вищі навчальні заклади, як це зробили першодумці Байдак і Локоть (узагальнені характеристики названих тут і далі депутатів див. [5, с. 393-432]). Навчалися, але не закінчили курсу (Здановський, Іоллос, Смельянов, Штейнгель, з них перші двоє – виключені за політичними мотивами). Були й інші життєві ситуації: коли починали освіту в Києві, а закінчували в інших містах або навпаки, чи навчалися у вишах кількох міст (Імшенецький, Кіх, Шемет, Яснопольський). Можна назвати найпоширеніші, крім Києва, університетські центри в імперії, де навчалися чи працювали майбутні депутати: Санкт-Петербург, Москва, Одеса, Харків; місцем захисту дисертацій або роботи могла бути Казань; за кордоном – переважно європейські столиці [6]. Хтось відвідував заняття як вільний слухач (Прісецький, Чижевський), хтось закінчив університет і в подальшому став